

PYTANIA NIEDOZWOLONE W POSTĘPOWANIU DOWODOWYM W PROCESIE KARNYM

1. Wprowadzenie

Umiejętne formułowanie pytań kierowanych podczas postępowania sądowego do jego uczestników stanowi zagadnienie o szczególnej doniosłości dla procesu stosowania prawa. Głównym celem zadawania pytań jest zdobywanie wiedzy, poszerzanie perspektywy, a z punktu widzenia retoryki – pozyskiwanie nowych argumentów na poparcie własnej tezy czy obalenie tezy strony przeciwnej. Znaczący wpływ na wynik postępowania sądowego należy przypisać zwłaszcza pytaniom zadawanym w trakcie przesłuchania na etapie postępowania dowodowego. To właśnie wtedy zdobywanie informacji na temat zaistniałego zdarzenia czy relevantnego stanu faktycznego odgrywa kluczową rolę.

Problematyka pytań stanowi przedmiot zainteresowania retoryki od setek lat. Znaczenie roli pytań w poszerzaniu wiedzy i zdobywaniu argumentów dostrzegali już Sokrates – twórca bazujących na pytaniach metod prowadzenia dyskusji. Pierwszą z nich była metoda elenktyczna (zbijania), służąca obalaniu fałszywych tez głoszonych przez oponenta, w drodze zadawania pytań zmuszających go do wyprowadzenia wniosków sprzecznych z jego własną tezą lub powszechnie przyjmowanymi twierdzeniami. Drugą była metoda majeutyczna (położnicza), polegająca na zadawaniu pytań w celu wydobywania z pytanego prawdy. Sokrates przyjmował, że każdy ma w sobie jakąś wiedzę prawdziwą, a przez zastosowanie odpowiednio dobranych pytań można taką prawdę odkryć i ustalić, jakie przekonania żywi pytana osoba¹.

* Szkoła Doktorska Nauk Społecznych, Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa, e-mail: e.a.chojecka@gmail.com.

¹ S. Lewandowski, *Retoryczne i logiczne podstawy argumentacji prawniczej*, Warszawa 2015, s. 181.

Z punktu widzenia szeroko rozumianej logiki, zagadnienie pytań stanowi jednak przedmiot badań dopiero od XIX w. Pionierem w tej dziedzinie był czeski filozof, matematyk i logik Bernard Bolzano. Logiczna analiza pytań polegała początkowo na ich opisie w ujęciu semiotycznym i metodologicznym. Dopiero później skierowano badania na grunt logiki formalnej, co pozwoliło na wyodrębnienie logiki pytań, zwanej też logiką erotetyczną².

W piśmiennictwie wskazuje się na wiele cech, którym powinny odpowiadać pytania formułowane na potrzeby przesłuchania uczestników procesu. Od poprawnej redakcji i właściwej kolejności zadawania pytań może bowiem zależeć wykrycie prawdy i wymierzenie trafnego wyroku. Przede wszystkim postuluje się, aby pytania były dokładne, jasne, zrozumiałe oraz odnosiły się do konkretnego zagadnienia. Pytania powinny być ułożone w logicznej kolejności – tak aby odpowiedź na jedno stanowiła podstawę do zadania pytania bardziej szczegółowego. Należy unikać pytań zawilych, o skomplikowanej treści oraz zmuszających przesłuchiwanego do wytężonego procesu myślowego przy formułowaniu odpowiedzi. Odpowiedź na takie pytanie, zależna w dużej mierze od jego właściwego zrozumienia oraz od stopnia inteligencji przesłuchiwanego, często będzie efektem wnioskowania, a nie prostym tylko „reportażem” rzeczywistości. Zawilość pytań może także wywoływać u przesłuchiwanego podejrzliwość oraz prowadzić do sytuacji, w której – nie rozumiejąc dobrze pytania ani intencji pytającego i w obawie przed pogorszeniem swojej sytuacji procesowej – „na wszelki wypadek” zniekształci w swej odpowiedzi opisywany wycinek rzeczywistości, a to nie sprzyja szczerości odpowiedzi³.

Poprawność zadawanych pytań zależy również od formy wypowiedzi. Za niedopuszczalne należy uznać środki artykulacji w postaci krzyku lub przekrzykiwania innej osoby, mówienia szeptem czy odwracania się plecami do pytanego. Pytający powinien wystrzegać się zarówno

² Tamże, s. 186; S. Lewandowski, H. Machińska, A. Malinowski, J. Petzel, *Logika dla prawników*, Warszawa 2022, s. 199.

³ *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Warszawa 2020, s. 386; Z. Czeczot, T. Tomaszewski, *Kryminalistyka ogólna*, Warszawa 1996, s. 118; F. Rosengarten, *Problematyka pytań w karnym postępowaniu dowodowym*, „Palestra” 1978, nr 2, s. 62.

poufności, jak i okazywania lekceważenia i co do zasady dbać o neutralność komunikatu⁴.

Wskazane przykłady cech, które powinny charakteryzować pytania zadawane osobom przesłuchiwanym, zostały wypracowane na gruncie orzecznictwa, doktryny i praktyki stosowania prawa. Celem dalszej części artykułu jest jednak przybliżenie takich właściwości pytań, które za niepożądane uznał sam prawodawca. Sformułowany w Kodeksie postępowania karnego (dalej: KPK) zakaz stosowania określonych rodzajów pytań stanowi wyraz dbałości o zapewnienie osobom przesłuchiwanym znacznego stopnia swobody w zakresie formułowania wypowiedzi, a przez to także o ułatwienie sądom dokonania prawdziwych ustaleń faktycznych oraz o jak najpełniejszą realizację wyrażonej w art. 2 § 2 KPK zasady prawdy.

2. Przesłuchanie jako etap sądowego postępowania dowodowego

Przesłuchanie stanowi etap sądowego postępowania dowodowego, czynność dowodową polegającą na uzyskaniu od źródła dowodowego środków dowodowych w postaci wyjaśnień oskarżonego, zeznań świadka lub strony albo opinii biegłego, przeprowadzaną przez organ procesowy w sposób ustny i bezpośredni, zgodny z wymogami procesowymi⁵. Przedmiotem przesłuchania mogą być tzw. fakty zewnętrzne i fakty wewnętrzne dotyczące przedmiotu postępowania. Uczestnikami przesłuchania są z jednej strony osoba przesłuchująca (zadająca pytania i odbierająca odpowiedzi), a z drugiej – osoba przesłuchiwana (składająca zeznania lub wyjaśnienia). Osobą przesłuchiwaną w postępowaniu sądowym może być świadek, oskarżony, powód, pozwany, biegły, a ponadto składający zeznania tłumacz, specjalista oraz osoba przeprowadzająca wywiad środowiskowy. Sama procedura przesłuchania stanowi pewną relację zachodzącą między pytającym a odpowiadającym⁶. Funkcję przesłuchania

⁴ P. Girdwoyń, *Zarys kryminalistycznej taktyki obrony*, Kraków 2004, s. 336.

⁵ *Kodeks...*, red. J. Skorupka, Warszawa 2020, s. 384; *Proces karny*, [red.] J. Skorupka, Warszawa 2022, s. 495; S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2009, s. 348–349.

⁶ A. Malinowski, *Pytania i odpowiedzi. Teoria i zastosowanie w postępowaniu karnym oraz cywilnym*, Warszawa 2012, s. 148.

stanowi uzyskanie zeznań lub wyjaśnień jak najwierniej odtwarzających relewantny stan faktyczny oraz pozwalających na wyjaśnienie budzących wątpliwość okoliczności. Warunkiem osiągnięcia tego celu jest prawidłowe formułowanie pytań zadawanych osobie przesłuchiwanej.

Istotę efektywnego przesłuchania stanowi z jednej strony zapewnienie przesłuchiwanym swobody wypowiedzi, a z drugiej – ograniczenie zakresu zeznań lub wyjaśnień do okoliczności mających znaczenie dla toczącego się postępowania. Prawodawca przewidział szereg przepisów proceduralnych prowadzących do zapewnienia jak największej skuteczności przesłuchania. Wprowadził także liczne instytucje prawne mające wyeliminować możliwość nakierowywania oraz zmuszania przesłuchiwanego do złożenia zeznań lub wyjaśnień korzystnych dla pytającego. Instytucją mającą zapewnić osiągnięcie w jak największym stopniu celu przesłuchania jest między innymi, wprowadzona na wzór rozwiązań przyjętych w innych ustawodawstwach kontynentalnych, metoda mieszana przesłuchania, oparta na tzw. konstrukcji lejka (lub odwróconej piramidy). Technika ta polega na rozpoczęciu przesłuchania od zadania przesłuchiwanemu ogólnego pytania otwartego dotyczącego przedmiotu postępowania, a następnie na stopniowym przechodzeniu do pytań zamkniętych, coraz bardziej szczegółowych, uściślających wypowiedź przesłuchiwanego, uszczegółowiających uzyskane od niego informacje. Zadanie kolejnego pytania zależy przy tym od odpowiedzi uzyskanej na pytanie wcześniejsze⁷.

W metodzie mieszanej przesłuchania wyszczególnia się zatem dwa etapy: swobodnej relacji i pytań ukierunkowanych. W pierwszym stadium przesłuchiwany rozpoczyna wyjaśnienia albo zeznania od odpowiedzi na ogólne pytanie dotyczące zdarzenia – wypowiada się swobodnie na temat tego, co i z jakiego źródła wiadomo mu w sprawie (art. 171 § 1 i § 7 KPK, art. 271 § 1 Kodeksu postępowania cywilnego, dalej: KPC). Przesłuchiwany zdaje spontaniczną relację, nieprzerywaną pytaniami ani wtrąceniami, dającą szansę na opisanie własnej perspektywy zdarzenia istotnego z punktu widzenia postępowania. Na tym etapie przesłuchania zastosowanie znajduje właściwie tylko jedno stawiane na początku pytanie typu

⁷ J. Jabłońska-Bonca, K. Zeidler, *Prawnik a sztuka retoryki i negocjacji*, Warszawa 2016, s. 269–270.

„Co panu (pani) wiadomo w tej sprawie?” – niezawierające żadnej sugestii co do oczekiwanej odpowiedzi, niewyznaczające żadnego jej schematu. Jeśli jest to pierwsze przesłuchanie w sprawie, przesłuchujący powinien nakreślić przesłuchiwanemu zakres i kierunek wypowiedzi, przy czym nie może sugerować jej treści⁸. Granice swobodnej relacji wyznaczone są jednak celem procesu i danej czynności procesowej – wypowiedź swobodna nie oznacza więc wypowiedzi dowolnej. Dopiero gdy przesłuchiwany zakończy swoją relację, gdy formułowanie wypowiedzi jest dla niego problematyczne lub gdy odbiega od tematu, należy przejść do drugiego etapu przesłuchania. W tym stadium przesłuchiwanemu można zadawać pytania zmierzające do uzupełnienia, wyjaśnienia lub kontroli wypowiedzi. Rozwiązanie to ma skłonić przesłuchiwanego do ograniczenia wyjaśnień albo zeznań jedynie do kwestii istotnych z punktu widzenia przedmiotu toczącego się postępowania. Wprowadzając metodę mieszaną, prawodawca wykluczył przyjęte w systemie anglosaskim tzw. przesłuchanie krzyżowe⁹.

W praktyce sporna może okazać się kwestia czy powinność przedstawienia w wyjaśnieniach lub zeznaniach wszystkich istotnych dla rozstrzygnięcia informacji spoczywa na przesłuchiwanym, nawet jeśli nie został o nie zapytany i nieintencjonalnie je pominął. Wydawać się może, że skoro obowiązek dowodzenia ciąży na organach ścigania, oskarżycielu publicznym, sędzi i obrońcy oskarżonego, to zadaniem tych właśnie

⁸ O. Nawrot, *Wprowadzenie do logiki dla prawników*, Warszawa 2020, s. 325.

⁹ Przesłuchanie krzyżowe (ang. *cross examination*) stanowi jeden z przyjętych w systemie anglosaskim – obok *examination in chief* – sposobów przesłuchania świadka. Metoda ta polega na sprawdzaniu wiarygodności zeznań w drodze zadawania przesłuchiwanemu zamkniętych pytań sugerujących. Celem przesłuchania krzyżowego jest z jednej strony wydobycie od świadka powołanego przez stronę przeciwną faktów potwierdzających tezę pytającego, a z drugiej – zaprzeczających tezie sformułowanej przez przeciwnika procesowego. Istotne jest przy tym, aby świadek nie spostrzegł, że pytający „kieruje” tokiem jego zeznań oraz aby nie zdołał swobodnie wypowiedzieć się w kwestii będącej przedmiotem pytań. W kontynentalnej doktrynie prawniczej wskazuje się na wady metody przesłuchania krzyżowego. Wyniki badań porównawczych przeprowadzonych w latach 20. XX wieku przez Williama M. Martsona, a także w Polsce w drugiej połowie XX wieku przez zespół pod kierunkiem J. Stanika wykazały, że zeznania uzyskane dzięki zastosowaniu metody przesłuchania krzyżowego charakteryzują się mniejszą dokładnością w porównaniu z odpowiedziami udzielonymi na pytania zadane przy zastosowaniu metody swobodnej relacji lub metody pytań ukierunkowanych. Szerzej zob. E. Ashfield, S. Blake, C. Bobb-Semple [et al.], *Advocacy*, red. R. McPeake, Oxford 2010, s. 165–167; S. Waltoś, *Proces...*, s. 348–349, 402.

podmiotów jest pozyskanie od odpowiadającego potrzebnych informacji w drodze zadawania mu odpowiednich pytań.

Odpowiedzialnością za pominięcie niektórych istotnych dla sprawy kwestii przy składaniu wyjaśnień nie można bez wątplenia obarczać oskarżonego, który ma prawo, a nie obowiązek dowodzenia¹⁰. Skoro w świetle art. 74 § 1 KPK oskarżony nie musi dostarczać dowodów na swoją niekorzyść, to tym bardziej nie może ponosić negatywnych konsekwencji za zatajanie prawdy.

Z kolei pominięcie przez świadka faktów istotnych z punktu widzenia toczącego się postępowania może zostać uznane za – wyrażone w art. 233 § 1 Kodeksu karnego i zagrożone karą pozbawienia wolności – przestępstwo zatajania prawdy podczas składania zeznań. W wyroku z 2 października 2014 r. Sąd Najwyższy¹¹ stwierdził, że jeśli o danym fakcie mającym znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy świadek nie wspominał ani w fazie swobodnej relacji, ani w drugiej fazie przesłuchania, gdy co prawda pytanie w tym zakresie nie padło, ale miał on świadomość istotności informacji o tym fakcie, wolno uznać, że wystąpiła przesłanka w postaci „zatajania prawdy”. Czynność sprawcza przestępstwa w postaci „zatajania prawdy” polega bowiem na świadomym utrzymaniu przez świadka w tajemnicy okoliczności mogącej mieć wpływ na rozstrzygnięcie sprawy, przy czym bez znaczenia pozostaje, że o tę okoliczność świadek nie został zapytany¹².

Nieco odmienny pogląd zaprezentował w tej kwestii Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych. W sprawie Bronston przeciwko Stanom Zjednoczonym sąd ten rozstrzygnął, że pytany, który celowo formułuje prawdziwą wypowiedź tak, aby łatwo było wysnuć na jej podstawie błędne wnioski, nie powinien ponosić z tego tytułu odpowiedzialności¹³. Sąd

¹⁰ M. Żbikowska, *Ciężar dowodu w polskim procesie karnym*, Warszawa 2019, s. 195.

¹¹ IV KK 82/14 (OSNKW 2015, nr 2, poz. 17).

¹² Zob. też D. Karczmarska, R. Kmieciak, A. Taracha, [w:] *Prawo dowodowe. Zarys wykładu*, red. R. Kmieciak, Warszawa 2008, s. 152.

¹³ W przedmiotowej sprawie S. Bronston został oskarżony o krzywoprzysięstwo w poprzednim postępowaniu, w którym – zapytany, czy posiadał kiedyś konto w banku szwajcarskim – odpowiedział, że takie konto miała założona spółka, której był założycielem. Zdaniem sądu rozpoznającego sprawę Bronston przekazał w ten sposób, że sam nigdy takiego konta nie posiadał, a to okazało się nieprawdą.

Najwyższy stwierdził wówczas, że przesłuchanie nie stanowi rozmowy, z której można swobodnie wyprowadzać niewypowiedziane oświadczenia, a prawo nie zabrania formułować stwierdzeń pozwalających na wysnucie konkluzji, w których prawdziwość pytany nie wierzy. To na przesłuchującym spoczywa bowiem obowiązek spostrzeżenia, że udzielona odpowiedź jest niepełna lub nie na temat¹⁴.

Za przykłady innych instytucji prawnych mających zapewnić efektywność postępowania dowodowego mogą posłużyć zakaz wpływania na wypowiedzi osoby przesłuchiwaną za pomocą przymusu lub groźby bezprawnej, zakaz stosowania hipnozy (art. 171 § 5 KPK), możliwość konfrontacji osób przesłuchiwaną (art. 172 KPK, art. 272 KPC), a także zakaz zadawania pytań sugerujących osobie przesłuchiwaną treść odpowiedzi (art. 171 § 4 KPK), pytań nieistotnych (art. 171 § 6 KPK), niestosownych (art. 370 § 4 KPK), niewłaściwych czy zbytecznych (art. 155 § 2 KPC).

3. Budowa i rodzaje pytań

Pytania są wypowiedziami pozaopisowymi, zdaniami w sensie gramatycznym, ale nie w sensie logicznym, gdyż nie pełnią funkcji stwierdzenia i nie można im przypisać wartości logicznej. Zbudowane są z partykuły pytajnej, np. „czy”, „kto”, „czego”, „kiedy”, „gdzie”, przy czym, jeśli chodzi o tę pierwszą, to nie zawsze jej zastosowanie w pytaniu jest niezbędne. O pytajnym charakterze wypowiedzi niezawierających partykuły „czy” świadczy bowiem w mowie odpowiednia intonacja, a w piśmie – znak zapytania. Drugim elementem pytania jest zdanie lub fragment zdania w sensie logicznym, a na końcu stawia się znak zapytania¹⁵.

Z punktu widzenia logiki erotetycznej, istotnym zagadnieniem jest podział pytań na określone rodzaje. Powszechnie przyjmuje się

¹⁴ Zob. I. Skoczeń, *Modelling Perjury: Between Trust and Blame*, „International Journal for the Semiotics of Law – Revue internationale de Sémiotique juridique” 2022, nr 35, s. 771–801; L. Solan, *Lies, deceit, and bullshit in law*, „Duquesne University Law Review” 2018, nr 56, s. 78–80. Zob. też Stany Zjednoczone przeciwko DeZarn, 157 F.3d 1042 (6th Cir. 1998).

¹⁵ S. Lewandowski, H. Machińska, A. Malinowski, J. Petzel, *Logika...*, s. 199; S. Lewandowski, *Pytanie w postępowaniu sądowym z perspektywy retorycznej* [w:] *Prawo, język, logika. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Malinowskiego*, red. S. Lewandowski, H. Machińska, J. Petzel, Warszawa 2013, s. 113.

rozdzielenie pytań otwartych i zamkniętych. Cechą charakterystyczną pytań zamkniętych jest to, że wyznaczają schemat odpowiedzi. Przykładowo pytanie „Od kogo pożyczył pan 1000 zł?” przesądza, że odpowiedź powinna mieć postać „Pożyczyłem 1000 zł od x”¹⁶, gdzie x (nie wiadoma pytania) należy do zbioru osób (zakres niewiadomej pytania). Pytania otwarte nie wyznaczają schematu odpowiedzi, zapewniając tym samym swobodę relacji. Nie pozwalają przewidzieć, z ilu i jak zbudowanych zdań będzie składać się odpowiedź (np. „W jaki sposób stan pojazdu mógł przyczynić się do spowodowania wypadku?”)¹⁷.

Zasadniczy jest również podział na pytania rozstrzygnięcia i pytania do dopełnienia (zwane też pytaniami do uzupełnienia). Pierwsza z tych grup obejmuje pytania zaczynające się od partykuły pytajnej „czy” oraz pytania dające się sprowadzić do takiej struktury, np. „(Czy) znalazł pan wcześniej oskarżonego?”. Pytania rozstrzygnięcia mogą składać się z dwu lub więcej członów, przy czym, w przypadku poprawnie sformułowanego wieloczłonowego pytania rozstrzygnięcia, możliwa jest odpowiedź pozytywna na tylko jedno z pytań składowych (tzw. założenie jedyności). Pytania niebędące pytaniami rozstrzygnięcia nazywamy pytaniami dopełnienia, np. „W jakim celu spotkał się pan 4 stycznia 2022 r. z oskarżoną?”¹⁸. Podział pytań na pytania rozstrzygnięcia i dopełnienia, mimo że istotny z punktu widzenia logiki erotetycznej, nie ma jednak dużego znaczenia dla praktyki postępowania sądowego.

Doktryna prawnicza wypracowała wiele innych, opartych o różne kryteria, podziałów i typologii pytań stosowanych w przesłuchaniach sądowych. Przykładowo, z uwagi na treść pytań wyróżniamy pytania ogólne i szczegółowe oraz formalne (dotyczące np. korzystania z uprawnień, personaliów) i merytoryczne (w tym uzupełniające, wyjaśniające i kontrolne)¹⁹. Z kolei M. Lipczyńska – w oparciu o kryterium dopuszczalności pytań przez normy prawne – wyodrębniła pytania dozwolone

¹⁶ Tego typu schemat odpowiedzi, mając charakter funkcji zdaniowej, zwany jest daną pytania (*datum quaestionis*).

¹⁷ O. Nawrot, *Wprowadzenie...*, s. 325–326.

¹⁸ Z. Ziemiński, *Logika praktyczna*, Warszawa 2007, s. 131–132.

¹⁹ M. Lipczyńska, Z. Czeszejko-Sochacki, *Technika i taktyka zadawania pytań w procesie a rola adwokata*, Warszawa 1980, s. 66.

i niedozwolone. Do pierwszej kategorii zaliczyła pytania, na które świadek obowiązany jest udzielić odpowiedzi oraz pytania, co do których dopuszczalne jest uchylenie się od odpowiedzi. Za pytania niedozwolone M. Lipczyńska uznała natomiast pytania zabronione wyraźnie przez przepisy proceduralne, błędne z punktu widzenia logiki oraz niezmiernie rzadko do realizacji ustawowych celów procesu karnego, a w ich ramach w szczególności pytania bez związku ze sprawą (nieistotne), obraźliwe, dokuczliwe, wulgarne, niedostosowane do roli procesowej pozwanego, podchwytliwe, a także pytania sugerujące odpowiedź²⁰.

4. Regulacje dotyczące pytań niedozwolonych w Kodeksie postępowania karnego

Umiejętność formułowania pytań jest istotna z punktu widzenia prawidłowego przebiegu postępowania sądowego również z tego względu, że nie wszystkie pytania mogą być zadawane osobie przesłuchiwanej. Niektóre bowiem pytania są w postępowaniu dowodowym „niedozwolone” z uwagi na to, że ich konstrukcja nie spełnia pewnych pragmatycznych wymogów. Rangę tego zagadnienia dostrzegł sam prawodawca, poświęcając mu określone regulacje prawne. Jako pytania niedozwolone w sądowym postępowaniu karnym wskazano pytania niestosowne (art. 370 § 4 KPK), a w ich ramach pytania sugerujące osobie przesłuchiwanej treść odpowiedzi (art. 171 § 4 KPK), pytania nieistotne (art. 171 § 6 KPK) oraz inne pytania niestosowne²¹.

Pojęcia „pytań niestosownych”, „pytań sugerujących treść odpowiedzi” oraz „pytań nieistotnych”, chociaż nieostre i niepozwalające jednoznacznie określić swojej treści, nie zostały w KPK zdefiniowane. Zadanie wyeliminowania w jak najszerszym zakresie wątpliwości interpretacyjnych co do treści tych nazw spoczęło więc na orzecznictwie i doktrynie.

Analiza orzecznictwa odnoszącego się do art. 171 i art. 370 § 4 KPK nie wyłącza jednoznacznych definicji przywołanych pojęć i co do zasady nie wyznacza wytycznych interpretacyjnych ich dotyczących. Podczas

²⁰ M. Lipczyńska, *Zdanie pytalne w praktyce procesu karnego*, Wrocław 1967, s. 43–45.

²¹ Przyjęta w KPK relacja nazw pytań niestosownych, pytań sugestywnych oraz pytań nieistotnych może budzić wątpliwości. Kwestia ta została omówiona w dalszej części artykułu.

postępowania dowodowego przewodniczący *ad casum* uchylają pytania niestosowne, które w ich odczuciu nie powinny wybrzmieć ze względu na określone w przepisach zakazy; kierują się tu raczej intuicją i uznaniem, nie podając żadnych wskazówek pozwalających przyjąć, że zadane pytanie jest niestosowne, sugestywne, nieistotne. Jedyne wyjątki stanowią orzeczenia, w których odnaleźć można rozważania teoretyczne co do zakresów podanych nazw czy wytyczne co do ich rozumienia. Znacznie więcej uwagi analizie pytań niedozwolonych w postępowaniu karnym poświęciła doktryna prawnicza.

W tym miejscu warto wspomnieć, że sposób zredagowania zawartych w KPK przepisów dotyczących pytań niedozwolonych może budzić pewne zastrzeżenia. Już na wstępie zwraca uwagę fakt, że prawodawca poświęcił ich kwestii trzy paragrafy rozmieszczone w dwóch różnych, daleko od siebie umiejscowionych artykułach (tj. art. 171 § 4 i § 6, art. 370 § 4 KPK). Co więcej w każdym z tych paragrafów wymienił inną kategorię pytań niedozwolonych. Taki zabieg legislacyjny wydaje się nieuzasadniony i niecelowy. Znacznie bardziej estetyczne oraz przede wszystkim zgodne z § 5 rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej”²² (dalej: ZTP), nakazującym redagowanie przepisów ustawy zwięźle i syntetycznie, byłoby ograniczenie wspomnianej regulacji do jednego paragrafu – na wzór rozwiązania przyjętego w art. 155 § 2 KPC. Argumentem przemawiającym za celowością rozmieszczenia przepisów odnoszących się do pytań niedozwolonych w tak znacznej odległości może być fakt, że art. 171 znajduje zastosowanie zarówno w postępowaniu przygotowawczym, jak i sądowym, a art. 370 – jedynie w postępowaniu sądowym (*argumentum a rubrica*). W wyniku takiego zabiegu w postępowaniu przygotowawczym nie obowiązuje wyrażony w art. 370 § 4 KPK obowiązek uchylania pytań niestosownych innych niż pytania sugestywne i nieistotne. Takie rozwiązanie trudno jednak uzasadnić i wydaje się, że obowiązek wynikający z art. 370 § 4 KPK powinien zostać sformułowany w art. 171 KPK.

Kolejną wątpliwość w zakresie zgodności regulacji dotyczących pytań niedozwolonych w postępowaniu karnym z rozporządzeniem Prezesa

²² Tj. Dz.U. z 2016 r., poz. 283.

Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” stanowi sposób zredagowania art. 370 § 4 KPK. Przepis ten zawiera odesłanie do art. 171 § 6 KPK, który to z kolei odsyła do § 4 tego artykułu. Wskazany zabieg legislacyjny jest niezgodny z § 157 ZTP, wyrażającym zakaz odsyłania do przepisów, które zawierają już odesłania (zakaz stosowania tzw. odesłań kaskadowych).

5. Pytania niestosowne

5.1. Zakres nazwy „pytania niestosowne” i jego stosunek względem zakresów nazw „pytania sugerujące” i „pytania nieistotne”

Nieostrość pojęcia „pytania niestosowne” oraz dyskrejonalność sędziów w zakresie ustalania jego treści na potrzeby konkretnej sprawy może mieć istotny wpływ na wynik postępowania sądowego. Termin ten bywa rozumiany na różne sposoby, czego dowodzą znaczące rozbieżności w jego definicjach proponowanych przez przedstawicieli doktryny. Treść doktrynalnych określeń wspomnianego pojęcia w dużym stopniu zależy od tego, jak ich autorzy postrzegają relacje zachodzące między zakresami nazw „pytania niestosowne”, „pytania sugerujące” oraz „pytania nieistotne”. Zgodnie z art. 370 § 4 KPK przewodniczący uchyła pytania sugerujące oraz nieistotne lub gdy z innych powodów uznaje je za niestosowne. Przywołane sformułowanie może prowadzić do wniosku, że prawodawca zakwalifikował nazwy „pytania sugestywne” i „pytania nieistotne” jako podzbiory nazwy „pytania niestosowne”, uznając tym samym, że między ich zakresami zachodzi stosunek podrzędności. Poprawność takiej kwalifikacji może budzić zastrzeżenia. Warto więc poświęcić jej więcej uwagi, poczynając od zdefiniowania pojęcia pytań niestosownych.

W związku z brakiem definicji legalnej nazwy „pytania niestosowne” w KPK należy, zgodnie z dyrektywą języka ogólnego, odwołać się do powszechnego jej rozumienia przyjętego na gruncie języka naturalnego. Pominając w KPK definicję legalną pojęcia „pytania niestosowne” prawodawca uznał bowiem, że znaczenie tego określenia jest powszechnie zrozumiałe²³.

²³ *Argumentum a contrario* z § 146 ust. 1 pkt 3 ZTP, zgodnie z którym w ustawie lub innym akcie normatywnym formuluje się definicję danego określenia, jeżeli m.in. znaczenie danego określenia nie jest powszechnie zrozumiałe.

Pomocne w ustaleniu sposobu rozumienia kategorii pytań niestosownych w ujęciu języka naturalnego może okazać się posłużenie się definicjami przymiotnika „niestosowny” zawartymi w słownikach języka polskiego.

W potocznym rozumieniu pytania niestosowne to takie będące „nie na miejscu” albo takie, których „nie wypada zadać” generalnie lub mając na względzie powagę sądu; będą to np. pytania o wulgarnej treści albo dotyczące intymnych relacji osoby przesłuchiwanej. Takie intuicyjne ujęcie sprzeciwia się przyjętej przez prawodawcę relacji nadrzędności nazwy „pytania niestosowne” nad nazwami „pytania sugerujące” i „pytania nieistotne”, przemawiając na rzecz relacji krzyżowania się wskazanych nazw. Nie każde bowiem pytanie nieistotne musi być jednocześnie takim, którego z pewnych względów kulturowych czy obyczajowych nie wypada zadać, przed których zadaniem powstrzymuje norma moralna (np. pytanie o ulubionego aktora świadka, jeśli nie ma to związku z przedmiotem postępowania). Tym bardziej nie powinno budzić wątpliwości, że możliwe jest sformułowanie pytania zawierającego sugestię co do oczekiwanej odpowiedzi, niebędącego jednocześnie niestosownym (taki charakter miałoby np. pytanie „Czy prawdą jest, że 16 listopada 2022 r. o godzinie 18:00 był pan razem z oskarżoną w teatrze?”). Istotne wydaje się jednak rozważenie, czy KPK nie posługuje się terminem „pytania niestosowne” w szerokim ujęciu, obejmując tą nazwą wszystkie pytania, które nie powinny zostać zadane w sądowym postępowaniu dowodowym. W takiej sytuacji należałoby uznać, że prawodawca nadal pojęciu „pytania niestosowne” swoistą treść, odbiegającą w pewnym stopniu od znaczenia przyjętego na gruncie języka naturalnego, a wówczas zakresy nazw „pytania sugerujące” i „pytania nieistotne” rzeczywiście zawierałyby się w całości w kategorii pytań niestosownych.

W celu poparcia zasadności szerszego ujęcia kategorii pytań niestosownych, pozwalającego traktować ją jako nadrzędną nad kategoriami pytań sugestywnych i nieistotnych, można przywołać definicję przymiotnika „niestosowny” przyjętą w Słowniku języka polskiego pod redakcją W. Doroszewskiego. W jej rozumieniu „niestosowny” oznacza „nienadający się, niedostosowany, niepasujący do czego, będący nie na miejscu,

nieodpowiedni, niewłaściwy, nietaktowny, nieprzystojny”²⁴. Pytaniami „nienadającymi się”, „nieostosowanymi” i „niewłaściwymi”²⁵ w postępowaniu dowodowym w procesie karnym są między innymi wszystkie pytania sugestywne i nieistotne. Za definicją „pytań niestosownych” *sensu stricto*, odpowiadającą intuicyjnemu rozumieniu tego pojęcia, przemawia natomiast Słownik języka polskiego PWN, zgodnie z którym „niestosowny” oznacza „nieostosowany do okoliczności”²⁶ – a więc nieodpowiedni w danej sytuacji, będący „nie na miejscu”, a w kontekście postępowania dowodowego – także nieliczący z powagą sądu. Trudno z kolei sprecyzować, za którym rozumieniem pojęcia „niestosowny” pozwala opowiedzieć się definicja tego przymiotnika przyjęta w „Wielkim słowniku języka polskiego” PAN, zgodnie z którą „niestosowny to nie taki, jaki powinien być w danej sytuacji”²⁷. W razie uznania, że „pytanie sugestywne/nieistotne to nie takie, jakie powinno być zadane w postępowaniu dowodowym”, należałoby rozumieć, że w postępowaniu tym mogą być zadawane tylko pytania nie-sugestywne oraz nie-nieistotne. Taka argumentacja przemawiałaby na rzecz zasadności przyjęcia przez prawodawcę terminu „pytanie niestosowne” w szerszym, swoistym znaczeniu. Z drugiej jednak strony wydaje się, że zwrot „nie taki, jaki powinien być w danej sytuacji” odnosi się bardziej do nieadekwatności czegoś, nieostosowania do konkretnych okoliczności, co mogłoby stanowić argument za tym, że przymiotnik „niestosowny” należy rozumieć wąsko.

Jeszcze szersze niż zaproponowane wcześniej ujęcia kategorii pytań niestosownych przyjął A. Malinowski. Jego zdaniem zbiór pytań niestosownych daje się podzielić na dwie podgrupy. Pierwszą stanowią pytania zakazane przez normy systemu prawa. Usankcjonowane przez prawodawcę ograniczenie zadawania pytań może mieć charakter bezwzględny

²⁴ *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Warszawa 1958–1969, <https://doroszewski.pwn.pl/haslo/niestosowny/>, stan na: 12.11.2022 r.

²⁵ Por. art. 155 § 2 KPC, w którym prawodawca uznaje pytania niewłaściwe za niedozwolone w postępowaniu dowodowym w procesie cywilnym.

²⁶ *Słownik języka polskiego PWN*, red. L. Drabik, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/niestosowny.html>, stan na: 12.11.2022 r.

²⁷ *Wielki słownik języka polskiego PAN*, red. P. Żmigrodzki, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/33775/niestosowny>, stan na: 12.11.2022 r.

(co dotyczy zakazów, które nie mogą być uchylane, np. wyrażony w art. 178 pkt 2 KPK) albo względny (dotyczy to zakazów, które mogą być uchylane, a więc np. określonych w art. 179 § 1 KPK). Zakres unormowania może przy tym dotyczyć zarówno zadawania określonej osobie jakichkolwiek pytań, jak również stawiania pytań odnoszących się do okoliczności, co do których wnioski dowodowe są niedopuszczalne. Drugą grupę stanowią pytania, które mają niepożądane przez prawodawcę właściwości. Ocena posiadania przez pytanie takich cech stanowi kompetencję organu przesłuchującego. W ujęciu zaprezentowanym przez A. Malinowskiego do tej grupy zaliczyć należy – przez sformułowanie zawarte w art. 370 § 4 KPK – pytania sugestywne i nieistotne. Pozostały zakres tej grupy pytań niestosownych musi zostać uzupełniony przez doktrynę i orzecznictwo²⁸.

Specyficzną definicją pojęcia „pytanie niestosowne”, odbiegającą od jego intuicyjnego rozumienia, a nawiązującą przede wszystkim do kategorii pytań nieistotnych i obraźliwych, posłużył się także E. Samborski. Jego zdaniem pytania niestosowne są najczęściej pytaniami nieistotnymi dla sprawy. Cel ich zadania jest inny niż wynika to z istoty przesłuchiwania i zmierza najczęściej do zdyskredytowania dowodu osobowego przez wykazanie jego negatywnych cech, które nie pozostają w związku z przedmiotem rozpoznania, jak również nie służą właściwej ocenie samego dowodu. O niestosowności pytania może decydować też sama jego forma²⁹.

Wąską definicję pojęcia „pytanie niestosowne”, odpowiadającą jego rozumieniu na gruncie języka naturalnego, przyjął A. Ważny, stwierdzając, że „pytania niestosowne to te obraźliwe, poniżające czy kompromitujące osobę przesłuchiwaną” oraz że „przewodniczący uchyla pytania, które są nieistotne albo sugerują osobie przesłuchiwanej treść odpowiedzi [...] bądź te, które uzna za niestosowne”³⁰. Z kolei wydaje się, że S. Lewandowski, przez sformułowanie „często pytanie nieistotne jest jednocześnie niestosowne”, skłonił się ku uznaniu, że między zakresami podanych nazw zachodzi relacja krzyżowania³¹.

²⁸ A. Malinowski, *Pytania...*, s. 163–166.

²⁹ E. Samborski, W. Kotowski, *Zarys metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Warszawa 2013, s. 318–319.

³⁰ *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, Warszawa 2018, s. 933–934.

³¹ S. Lewandowski, *Retoryczne...*, s. 200.

Systematyka wewnętrzna dalszej części artykułu będzie opierać się na przeświadczeniu Autorki, zgodnie z którym w świetle postanowień KPK zakres nazwy „pytania niestosowne” należy uznać za nadrzędny względem zakresów nazw „pytania sugerujące treść odpowiedzi” i „pytania nieistotne”. Autorka wyraża tym samym przekonanie, że racjonalny prawodawca celowo nadał pojęciu „pytania niestosowne” swoistą – choć nie do końca odpowiadającą jego potocznemu rozumieniu – treść.

5.2. Pytania sugerujące treść odpowiedzi

„Ten, kto ma zamiar zadać pytanie, nie powinien w sposób szczególny pytać, czy Lucjusz Titus popełnił zabójstwo, lecz w ogóle, któż to uczynił, wydaje się bowiem, że co innego jest celem doradzającego, a co innego celem badającego”³². Ta sformułowana w jednym z reskryptów cesarza Trajana norma wskazuje, że już w starożytności zwracano uwagę na zagrożenia płynące z zadawania przesłuchiwanym pytań sugestywnych. Znaczenie tego problemu dostrzegł również polski prawodawca, wyrażając w art. 171 § 4 KPK zakaz zadawania pytań sugerujących osobie przesłuchiwanej treść odpowiedzi.

Pytania osadzone są w pewnym kontekście złożonym z wiedzy, sądów i motywów pytającego³³. Można w nich wyodrębnić trzy czynniki: kognitywny – przez który wyraża się pewne przekonania, inkognitywny – wskazujący na brak pewnych przekonań i wolitywny – wyrażający chęć nabycia pewnych przekonań³⁴. Czynniki kognitywny wyraża pewną wartość poznawczą, stanowiącą pozytywne lub negatywne założenie pytania albo będącą jakąś informacją dającą się wywnioskować z jego treści. Przekazanie w osnowie pytania informacji należących do jego kontekstu może być celowe lub przypadkowe, może nastąpić wprost albo w sposób ukryty, nie zawsze jest jednak zjawiskiem negatywnym. Szkodliwe dla wyniku postępowania sądowego, przez zwiększenie ryzyka uzyskania nieprawdziwych zeznań lub wyjaśnień i w ten sposób zniekształcenie obrazu rzeczywistości relewantnej z punktu widzenia toczącego

³² Cytat za S. Lewandowski, *Retoryczne...*, s. 198.

³³ A. Malinowski, *Pytania...*, s. 100.

³⁴ S. Lewandowski, *Pytanie...*, s. 113.

się postępowania, może być dopiero zadawanie pytań przekazujących pewną wartość poznawczą, zawierających presupozyccje³⁵, których celem lub skutkiem jest nakierowanie osoby przesłuchiwanej na odpowiedź zgodną z intencją pytającego. Aby ograniczyć wspomniane zagrożenie, prawodawca nałożył w art. 171 § 6 oraz art. 370 § 4 KPK na przewodniczącego składu orzekającego obowiązek uchylania pytań sugerujących osobie przesłuchiwanej treść odpowiedzi.

Jak już wspomniano, w związku z brakiem definicji legalnej terminu „pytania sugerujące”, określenie treści tego pojęcia przypadło doktrynie i orzecznictwu. Zgodnie ze stanowiskiem wyrażanym w piśmiennictwie, pytanie sugestywne (sugerujące, sugestyjne) to pytanie naprowadzające, zawierające informacje mające ułatwić, zasugerować odpowiedź, przeważnie skonstruowane jako zdania twierdzące przedstawione w formie sugestii³⁶. Przykładowo przytoczone przez cesarza Trajana pytanie „Czy Lucjusz Titus popełnił zabójstwo?” przekazuje jego adresatowi informację, że zostało popełnione zabójstwo i że podejrzanym w sprawie jest Lucjusz Titus; skłania przesłuchiwanego do udzielenia odpowiedzi twierdzącej albo chociaż sugeruje, że Lucjusz Titus mógł dopuścić się przestępstwa. Pytanie ma charakter sugestywny, gdy przez sposób, w jaki jest sformułowane, prowokuje odpowiadającego do udzielenia odpowiedzi odmiennej od tej, której udzieliłby, gdyby mu tego pytania nie zadano³⁷. Skuteczność przejawiającej się w pytaniu sugestii zależy od różnych czynników, np. od siły autorytetu osoby zadającej pytanie, stanu emocjonalnego pytanego, jego strachu przed karą, chęci wygrania procesu, jego wieku czy wykształcenia³⁸.

Celem pytania sugerującego może być zwrócenie uwagi pytanego na okoliczności, do których prawdopodobnie nie odniósłby się w swojej wypowiedzi albo skłonienie go do przyjęcia pewnych nieznanych mu dotąd tez, domniemań lub do zmiany stanowiska. Sugestywność pytania

³⁵ Na gruncie filozofii brytyjskiej szczególną uwagę pojęciu „presupozyccji” poświęcił P. Strawson; zob. m.in. P. Strawson, *On referring* [w:] *Mind*, „Oxford University Press” 1950, nr 235, s. 320–344; P. Strawson, *A reply to Mr. Sellars*, „Duke University Press” 1954, nr 2, s. 216–231.

³⁶ E. Gruza, *Psychologia sądowa dla prawników*, Warszawa 2021, s. 113.

³⁷ O. Nawrot, *Wprowadzenie...*, s. 328.

³⁸ B. Holyst, *Kryminalistyka*, Warszawa 2010, s. 1107.

może być jawna, gdy pytający otwarcie i dosłownie wskazuje przesłuchiwanemu w osnowie pytania treść pożądaną odpowiedzi, albo ukryta. Często wyraża się w szczególnym skonstruowaniu pytania, co dotyczy między innymi doboru specjalnych słów, użycia trybu warunkowego lub określonych zwrotów, takich jak *doprawdy*, *naprawdę*, *rzeczywiście*, np. „Czy Lucjusz Titus rzeczywiście nigdy nie klócił się z Paulusem?”. Pytania sugerujące mogą być zredagowane również tak, aby osoba przesłuchiwana podejrzewała, że pytający posiada już informację, o którą pyta i oczekuje od odpowiadającego tylko potwierdzenia jego przypuszczenia. Sugestywność może też przejawiać się w przedstawieniu przesłuchiwanemu kilku różnych wersji wydarzeń, z których ma on potwierdzić tylko jedną, a resztę odrzucić³⁹.

Doktryna prawnicza wypracowała wiele podziałów pytań na grupy o różnym stopniu sugestywności, spośród których szczególne uznanie zyskały te zaproponowane przez Sterna, Bineta i Lipmanna. Zgodnie z podziałem opracowanym przez pierwszego z wymienionych psychologów pytania sugestywne można podzielić na:

1. pytania żądające określenia – zaczynające się od słów *jaki*, *gdzie*, *który*, właściwie niesugestywne;
2. pytania za pomocą dysjunkcji zupełnej – wymagające odpowiedzi „tak” lub „nie”, zawierające ślad sugestii;
3. pytania za pomocą dysjunkcji niezupełnej – podsuwające pytaniem fałszywe założenie, że wykluczone są wszystkie możliwości poza dwiema wymienionymi, np. „Czy suknia była niebieska czy żółta?”;
4. pytania wyczekujące – typowe pytania sugestywne, zdradzające stanowisko pytającego w danej sprawie, posuwające wyraźnie odpowiedź „tak” lub „nie”, np. „Czy nie było czasem szafy sprawca nie miał przypadkiem noża w ręku?”;
5. zawierające założenia – bardzo silne sugestywnie, podsuwające milcząco jakieś założenia jako coś, co się samo przez się rozumie, tak, że nawet nie trzeba o to pytać, np. pytania o dokładne dane dotyczące faktu, o którym pytany nic nie wie;

³⁹ A. Malinowski, *Pytania...*, s. 100; S. Lewandowski, *Retoryczne...*, s. 198–199.

6. rozwijające błąd – najsilniej sugerujące, np. pytania o wygląd nieistniejącego przedmiotu zadawane po tym, jak udało się zasugerować jego istnienie⁴⁰.

W orzecznictwie z kolei niełatwo doszukać się definicji pytań sugerujących treść odpowiedzi. Sądy sporadycznie formułują zestaw charakterystycznych dla takich pytań właściwości. Przykładowo zgodnie ze stanowiskiem Sądu Okręgowego w Jeleniej Górze, wyrażonym w wyroku z 22 grudnia 2017 r.⁴¹ pytania sugestywne są zredagowane w sposób wskazujący na to, że zadający je nie zmierza do wyjaśnienia wątpliwości, ale raczej do ukierunkowania świadka i skorygowania jego wypowiedzi. Sąd Apelacyjny w Katowicach, w wyroku z 4 listopada 2004 r.⁴², zwrócił natomiast uwagę, że w świetle art. 171 KPK, za naruszenie gwarancji zachowania swobody wypowiedzi bezspornie uznać trzeba wszelkiego rodzaju sugestie ze strony organów postępowania, mogące wywrzeć wpływ na treść zeznań świadka, a sugestiami takimi mogą być zarówno wypowiedzi osób przesłuchujących, jak i stworzenie sytuacji wpływających na podświadomość osoby przesłuchiwanej i powstanie u przesłuchiwanego przekonania o istnieniu określonych stanów czy sytuacji.

Mimo że sądy nie poświęcają dużo uwagi teoretycznym rozważaniom nad istotą pytań sugestywnych, to w razie potrzeby *ad casum* badają, czy pytanie zadane osobie przesłuchiwanej należy za takie uznać i czy w związku z tym podlega ono uchyleniu. W ten sposób orzecznictwo dostarcza wielu przykładów pytań sugerujących odpowiedzi. W wyroku z 25 września 2020 r. Sąd Okręgowy w Gliwicach⁴³ uznał, że pytania „Dlaczego współoskarżony kłamie?” oraz „Dlaczego przedstawił swoją osobę jako moją?” należy uznać za sugestywne z uwagi na stwierdzenie, że współoskarżony nie wyjaśnia prawdziwie oraz że przedstawił on swoją osobę jako oskarżonego. Ponadto zdaniem tego sądu pytanie „Czy oskarżony był osobą, która podczas zdarzenia stała daleko?” sugeruje,

⁴⁰ W. Stern, *Beiträge zur Psychologie der Aussage*, t. I, Lipsk 1904, s. 338 i n., podają za: R. Wiśniacka, *Badania eksperymentalne nad wpływem sugestji na zeznania świadków*, Poznań 1935, s. 7–9; szerzej zob. P. Horoszowski, *Kryminalistyka*, Warszawa 1958, s. 89–91.

⁴¹ VI Ka 520/17 (Lex nr 2445356).

⁴² II AKa 337/04 (Lex nr 154988).

⁴³ VI Ka 572/20 (Lex nr 3165469).

że w czasie zdarzenia jeden z napastników znajdował się w pewnej odległości od pozostałych uczestników zdarzenia, co nie wynikało z zeznań świadka.

Pytanie sugestywne, którego nie uchylono, powinno być oceniane w ramach naruszenia swobody wypowiedzi⁴⁴. Niemniej jednak nawet uchylenie pytania sugestywnego nie rozwiązuje istotnego problemu praktycznego, który rodzi się natychmiast po jego zadaniu – mimo formalnego pozbawienia pytania bytu nie można przecież wyprzeć ze świadomości tego, że zostało ono zadane. Zarówno osoba przesłuchiwana, jak i inni uczestnicy postępowania, usłyszeli to pytanie i wiedzą, jaką niosło ono ze sobą sugestie⁴⁵.

W niektórych, wyjątkowych sytuacjach zadawanie pytań sugerujących może być nie tylko dopuszczalne, ale wręcz wskazane. Uwaga ta dotyczy m.in. pytań sugerujących mających na celu zbadanie wiarygodności lub wykazanie niewiarygodności osoby przesłuchiwanej⁴⁶. Ponadto, jak już wspomniano, nie każde pytanie zawierające w osnowie określoną informację ma charakter sugestywny. Jak zauważyła M. Lipczyńska, pytanie jest sugestywne tylko wtedy, gdy zawiera w osnowie bądź twierdzenie fałszywe z punktu widzenia pytającego, bądź wprawdzie obiektywnie prawdziwe, lecz z perspektywy pytającego niepewne co do wartości logicznej⁴⁷. Przekazanie w pytaniu jego presupozycji nie daje również podstawy do uchylenia go np. gdy służy jedynie ukierunkowaniu pytanego w stronę okoliczności mających znaczenie dla toczącego się postępowania albo gdy dane stwierdzenie zostało już dowiedzione i jest znane osobie przesłuchiwanej. W wyroku z 14 maja 2021 r. Sąd Apelacyjny w Szczecinie⁴⁸ uznał, że ocena czy pytanie sugeruje odpowiedź wymaga uwzględnienia wcześniejszych relacji spontanicznych przesłuchiwanego. W przypadku zadawania świadkowi pytań uzupełniających i wyjaśniających, nawiązujących wprost do konkretnych jego zeznań złożonych podczas dotychczasowych

⁴⁴ A. Malinowski, *Pytania...*, s. 108.

⁴⁵ S. Lewandowski, *Retoryczne...*, s. 199.

⁴⁶ A. Malinowski, *Pytania...*, s. 108.

⁴⁷ M. Lipczyńska, *Zdanie...*, s. 50.

⁴⁸ II AKa 173/20 (Lex nr 3330826).

przesłuchań, nie można uznać, że sugeruje się mu określoną treść odpowiedzi. Tak samo dopuszczalne jest przytoczenie w pytaniu zadawanym świadkowi jego uprzednich wypowiedzi w celu ustalenia, czy tak było, czy też było odmiennie, skoro przedstawiał co do określonych okoliczności różne wersje; celem takiego działania jest bowiem nie zasugerowanie świadkowi treści odpowiedzi, ale tylko weryfikacja jego zeznań. Według stanowiska Sądu Okręgowego w Częstochowie wyrażonego w wyroku z 12 stycznia 2018 r.⁴⁹ nie można natomiast uznać, że na skutek odczytania świadkowi protokołu jego uprzednich zeznań doszło do zasugerowania mu treści wypowiedzi, skoro przed odczytaniem tego protokołu umożliwiono mu swobodną wypowiedź oraz zadano mu pytania, a po odczytaniu protokołu umożliwiono mu ustosunkowanie się do treści złożonych zeznań.

5.3. Pytania nieistotne

Prawodawca nie zawarł w KPK definicji legalnej pytań nieistotnych. W przeciwieństwie jednak do pojęć pytań niestosownych i pytań sugerujących, treść terminu „pytania nieistotne” może zostać częściowo zrekonstruowana na podstawie analizy norm wspomnianego kodeksu. Pewne elementy definiujące „istotność” pytań można wyprowadzić z treści przepisów mówiących o celu postępowania karnego (art. 2 § 1 KPK). Tym sposobem za istotne należy uznać pytania celowe, tj. zmierzające do ustalenia okoliczności ważnych z punktu widzenia realizacji celu postępowania karnego, a w szczególności do wykrycia sprawcy przestępstwa i pociągnięcia go do odpowiedzialności karnej oraz uchwycenia osoby niewinnej od ponoszenia odpowiedzialności⁵⁰.

W ujęciu doktryny pytania nieistotne to takie, które są niedostosowane lub zbyt ogólne z perspektywy zasadniczej treści sprawy albo celu danej czynności procesowej, niepowiązane treściowo z przedmiotem postępowania albo powiązane na tyle słabo, że stawianie ich jest niecelowe ze względu na ekonomię postępowania, względnie dotyczące okoliczności już dostatecznie wyjaśnionych⁵¹.

⁴⁹ VII Ka 959/17 (Lex nr 2661749).

⁵⁰ A. Malinowski, *Pytania...*, s. 166.

⁵¹ Tamże, s. 165.

Orzecznictwo odnoszące się do teoretycznych rozważań na temat pytań nieistotnych jest niezwykle skąpe i nie wzbogaca definicji zaproponowanych przez doktrynę. W wyroku z 21 stycznia 2015 r. Sąd Okręgowy w Ostrołęce⁵² przytoczył dość zwięzłe wyjaśnienie pojęcia pytań nieistotnych sformułowane przez Sąd Najwyższy w wyroku z 27 maja 1974 r.⁵³. Zgodnie ze stanowiskiem wyrażonym w przywołanym orzeczeniu za nieistotne uznać należy wszystkie pytania, które dotyczą okoliczności niemających znaczenia dla rozstrzygnięcia w sprawie. Swoją definicję Sąd Najwyższy nieznacznie uzupełnił w postanowieniu z 18 czerwca 2020 r.⁵⁴, nazywając nieistotnymi pytania niemające znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy, w tym takie, na które została już udzielona odpowiedź.

Ocena czy pytanie należy uznać za nieistotne jest każdorazowo podejmowania przez przewodniczącego danego składu sądu (argument z art. 370 § 4 KPK). Organ powinien przy tym uwzględnić stopień powiązania istniejącego między przedmiotem postępowania a osnową pytania. Związek między przedmiotem postępowania a zdarzeniem faktycznym lub prawnym, którego dotyczy pytanie, może mieć charakter przyczynowy (w takiej sytuacji pytanie dotyczy zdarzenia powiązanego bezpośrednim lub pośrednim związkiem przyczynowym z przedmiotem postępowania) lub tetyczny (kiedy to pytanie dotyczy zdarzenia, które normy prawne wiążą z przedmiotem postępowania)⁵⁵. W razie uznania, że związek między przedmiotem postępowania a treścią pytania jest niedostatecznie silny, przewodniczący uchyla pytanie (art. 171 § 6, art. 370 § 4 KPK).

Przewodniczący składu orzekającego powinien zatem stać na straży ograniczenia postępowania do wyjaśnienia i ustalenia wszystkich istotnych okoliczności sprawy. W doktrynie słusznie jednak zwraca się uwagę, że w chwili przesłuchania pogląd na to, co jest bądź też co może być

⁵² II Ka 441/14 (Lex nr 1836437).

⁵³ I KR 498/73 (OSNKW 1974/10/189). Wyrok odnosił się do art. 314 § 2 Kodeksu postępowania karnego z 1969 r., który brzmiał „Przewodniczący uchyla pytania, które uznaje za nieistotne”.

⁵⁴ I KK 49/20 (Lex nr 3276907).

⁵⁵ A. Malinowski, *Pytania...*, s. 165–166.

istotne w chwili wyrokowania, bywa różny i dyskusyjny, a zatem przewodniczący z prawa uchylania pytań powinien korzystać oględnie i tylko w razie konieczności. Ostatecznie zbędne pytanie i zbędna odpowiedź najczęściej nie zajmują znacznej ilości czasu. Przewodniczący powinien mieć również na uwadze, że uchylenie pytania może stanowić czasem pewnego rodzaju zgrzyt w harmonijnym (choć kontrydktoryjnym) toku rozprawy, jeśli zostanie zrozumiane jako wytyk pod adresem strony, która to pytanie postawiła⁵⁶.

Pytania nieistotne mogą być zadawane osobie przesłuchiwanej przypadkowo albo intencjonalnie. Celem stawiania pytań pozbawionych związku ze sprawą może być np. próba odwrócenia uwagi od głównego problemu postępowania i uwydatnienie kwestii pobocznych, użytecznych dla pytającego, przedłużanie rozprawy, przerwanie toku zeznań albo wyjaśnień niekorzystnych dla pytającego czy zdyskredytowanie przesłuchiwanego przez podkreślenie jego wad niepozostających w związku z przedmiotem postępowania lub wywołanie w nim wzburzenia emocjonalnego i rozkojarzenia.

5.4. Inne pytania niestosowne

Z uwagi na to, że prawodawca jako przykłady pytań niestosownych wskazuje tylko pytania sugerujące i nieistotne, doktryna prawnicza wypracowała własny katalog pytań niestosownych. Do takiej listy zalicza się m.in. pytania nienadające się jako środek dowodowy (np. zawierające elementy groźby bezprawnej albo prawnie niedopuszczalne ze względu na zakazy dowodowe), obraźliwe (zadane w obraźliwej formie lub zawierające w osnowie zniewagę słowną dotyczącą konkretnej osoby albo obraźliwe wobec określonych grup osób), wulgarne lub domagające się użycia w odpowiedzi słów wulgarnych, ośmieszające udzielającego odpowiedzi, naruszające słuszne prawa innych osób niektóre pytania podchwytliwe⁵⁷ (tj. zmierzające do wydobywania od przesłuchiwanego wbrew jego woli informacji, którą chciałby zataić lub która pozostaje w kolizji

⁵⁶ F. Rosengarten, *Problematyka...*, s. 60–61.

⁵⁷ Por. P. Girdwoyń, *Zarys...*, s. 187, którego zdaniem „[Pytania podchwytliwe] należy stosować jedynie wobec świadków obciążających w celu wykazania ich niewiarygodności”.

z jego innymi wypowiedziami), zadane w niewłaściwej formie, złośliwe, ironiczne oraz trywialne⁵⁸.

Katalog pytań niestosownych zaproponowany przez doktrynę został w drodze orzecznictwa uzupełniony o kategorię pytań niezasadnych. Przykładowo w wyroku z 7 listopada 2013 r. Sąd Okręgowy w Elblągu⁵⁹ uchylił na podstawie art. 370 § 4 KPK jako pozbawione zasadności pytanie, w którym obrońca oskarżonego dociekał od pokrzywdzonego na czym polegało nawoływanie przez niego współosadzonych do buntu. Sąd uznał pytanie za niezasadne z tego względu, że w trakcie postępowania sądowego pokrzywdzony zaprzeczył już podejmowaniu tego rodzaju działania, a nie uzyskano żadnych dowodów mogących wskazywać na takie jego zachowanie. Sąd Okręgowy w Toruniu w wyroku z 26 lipca z 2017 r.⁶⁰ powołał się natomiast na art. 370 § 4 KPK w celu uchylecia pytań, na które odpowiedź została już udzielona przez przesłuchiwane podczas postępowania sądowego oraz pytań skierowanych do niewłaściwej osoby. Również Sąd Okręgowy w Jeleniej Górze w wyroku z 22 grudnia 2017 r.⁶¹ powołał się na art. 370 § 4 w zw. z art. 171 § 6 KPK w celu uchylecia zadanego świadkowi pytania: „Czy jest pani pewna, że K.J. przekazała pani informację, że użyła w trakcie rozmowy z firmą (...) sformułowania »kradzież«”, skoro świadek podała do protokołu, że siostra „na pewno poinformowała (...), że doszło do kradzieży danych osobowych”, a więc już na to pytanie odpowiedziała.

6. Podsumowanie

Prawidłowe formułowanie i trafny dobór pytań stanowi istotny element efektywnego przesłuchania i może wywierać decydujący wpływ na wynik postępowania dowodowego. Sądy nie powinny więc dopuścić do tego, żeby przesłuchanie przybrało formę „natarcia” pytającego na przesłuchiwanego w drodze zastosowania niedozwolonych środków

⁵⁸ A. Malinowski, *Pytania...*, s. 166–167; S. Lewandowski, *Retoryczne...*, s. 200; F. Rosengarten, *Problematyka...*, s. 63–64; M. Lipczyńska, *Zdanie...*, s. 46–47.

⁵⁹ VI Ka 384/13 (Lex nr 1887614).

⁶⁰ IX Ka 337/17 (Lex nr 2432158).

⁶¹ VI Ka 520/17 (Lex nr 2445356).

erystycznych oraz żeby przesłuchujący przez użycie niezgodnych z prawem sztuczek dążył do „zwycięstwa”, przekonywał do niesłusznych tez i w ten sposób usiłował zachować pozory racji⁶². Takie podejście do przesłuchania stałoby bowiem w sprzeczności z wyrażoną w art. 2 § 2 KPK zasadą prawdy, zgodnie z którą podstawę wszelkich rozstrzygnięć powinny stanowić prawdziwe ustalenia faktyczne⁶³. Zakaz zadawania pytań nieistotnych jest zaś istotną gwarancją zasady szybkości postępowania, wyrażonej zarówno w prawie krajowym (art. 45 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, art. 2 § 1 pkt 4 i art. 348 KPK), jak i międzynarodowym (art. 6 ust. 1 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, art. 14 ust. 3 lit. c Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych).

Jak już wspomniano, brak definicji legalnych pojęć „pytania niestosowne”, „pytania sugerujące” oraz „pytania nieistotne” może powodować istotne problemy praktyczne. Niepewność co do treści tych terminów stwarza bowiem ryzyko z jednej strony dopuszczania przez przewodniczącego składu orzekającego pytań, które do tych kategorii należą, a z drugiej – uchylania pytań, które nie mają niepożądanych cech albo wydają się niedozwolone tylko na pierwszy rzut oka, a które mogłyby prowadzić do uzyskania odpowiedzi o istotnej wartości dowodowej. Skutkiem zarówno nadmiernej bierności, jak i nadgorliwości w zakresie uchylania przez sąd pytań niedozwolonych może być istotne zniekształcenie obrazu relewantnego stanu faktycznego. Za potrzebą sprecyzowania w KPK treści wspomnianych pojęć przemawia również § 146 ZTP, zgodnie z którym w akcie normatywnym formuluje się definicję danego określenia, jeżeli między innymi jest ono nieostre, a pożądane jest ograniczenie jego nieostrości.

⁶² Zob. A. Schopenhauer, *Erystyka czyli sztuka prowadzenia sporów*, tłum. B. Konorski, Ł. Konorska, Warszawa 2010, s. 28–29.

⁶³ Na straży „czystości” sporu powinien stać sąd, a nie obrońca. Adwokaci i radcowie prawni nie mają obowiązku dążenia do prawdy. Mogą stosować sposoby wypracowane przez kryminalistyczną taktykę przesłuchania w sposób umożliwiający uzyskanie jak najkorzystniejszego rozstrzygnięcia dla oskarżonego. Mogą w tym celu dążyć do uzyskania od świadków fałszywych zeznań odciażających, nie mogą jednak prezentować takich relacji jako obiektywnie prawdziwych; zob. P. Girdwoyń, *Zarys...*, s. 186–187.

Należy jednak rozważyć czy można realnie oczekiwać od prawodawcy stworzenia definicji legalnych omawianych terminów. Wyjaśnienie ich treści w sposób konkretny i zwięzły stanowi niezwykle trudne zadanie. Prawodawca nie jest poza tym w stanie przewidzieć i uregulować wszystkich sytuacji, w których należałoby uznać, że konkretne pytanie jest nieistotne, sugestywne lub niestosowne i że tym samym powinno zostać uchylone. Wydaje się, że większą wartość dla wyjaśnienia znaczeń poszczególnych pytań niedozwolonych miałyby wskazówki interpretacyjne zaproponowane przez orzecznictwo.

Regulacja dotycząca pytań niedozwolonych w karnym postępowaniu sądowym, choć niezwykle zwięzła, może budzić szereg zastrzeżeń natury legislacyjnej. Jak już wspomniano, uwagę zwraca przede wszystkim fakt, że do ich kwestii odnoszą się aż trzy odrębne przepisy, co nie znajduje uzasadnienia z punktu widzenia poprawnej legislacji. Co więcej, przez wzgląd na dyrektywę języka ogólnego wydaje się, że korzystne byłoby odstąpienie od kwalifikowania nazw „pytania sugerujące” i „pytania nieistotne” jako podtypów nazwy „pytania niestosowne”. Względy estetyki oraz poprawnej legislacji przemawiałyby również za przyjęciem w KPK i KPC jednolitych nazw na określenie kategorii pytań, których zadawanie osobie przesłuchiwanej jest niedozwolone. Wspomniane kwestie budzą jednak zastrzeżenia przede wszystkim z punktu widzenia zasad prawidłowej legislacji. Znaczenie praktyczne może mieć natomiast zagadnienie umiejscowienia zakazu zadawania pytań niestosownych w art. 370 § 4 KPK. Stosując reguły wykładni systemowej należałoby uznać, że w obecnym stanie prawnym zakaz wyrażony w tym paragrafie odnosi się jedynie do postępowania sądowego, nie dotyczy natomiast postępowania przygotowawczego, a takie ograniczenie i rozróżnienie niewątpliwie jest nieuzasadnione.

Na podstawie poczynionych uwag można zaproponować nową treść przepisów odnoszących się do pytań niedozwolonych w postępowaniu karnym. Art. 171 § 4 mógłby brzmieć np. „Osobie przesłuchiwanej nie wolno zadawać pytań sugerujących treść odpowiedzi, nieistotnych lub niestosownych”, a art. 370 § 4 – „Przewodniczący uchyla pytania, o których mowa w art. 171 § 4”.

Streszczenie

Zagwarantowane ustawowo prawo zadawania pytań w postępowaniu karnym podlega istotnym ograniczeniom, których celem jest zapewnienie przesłuchiwanym swobody wypowiedzi, jak również zawężenie zakresu ich zeznań lub wyjaśnień do okoliczności mających znaczenie dla toczącego się postępowania. W artykule zwrócono uwagę na potrzebę wystrzegania się pytań uznanych przez prawodawcę za niedozwolone w postępowaniu karnym oraz wskazano potencjalne negatywne konsekwencje, jakie może nieść zadawanie ich osobom przesłuchiwanym. Przedstawiono analizę poszczególnych rodzajów pytań niedozwolonych – tj. pytań niestosownych, sugerujących oraz nieistotnych, w szczególności podjęto próbę przybliżenia zaproponowanych przez doktrynę i orzecznictwo definicji i treści tych pojęć. Publikacja prezentuje ponadto uwagi odnoszące się do regulacji dotyczących pytań niedozwolonych zawartych w Kodeksie postępowania karnego oraz przedstawia możliwe zagrożenia wynikające z braku definicji legalnych poszczególnych ich kategorii.

Słowa kluczowe: postępowanie dowodowe, logika erotetyczna, pytania niedozwolone, pytania sugerujące, pytania niestosowne, pytania nieistotne

Impermissible questions in evidential proceedings of criminal procedure

Summary

The legally granted right to ask questions in criminal procedure is a subject of significant constraints, whose aim is not only to accord freedom of expression to the interrogated, but also to circumscribe the extent of their testimonies to the circumstances relevant to the current proceedings. The article draws attention to the need of refraining from questions regarded by the lawmaker as impermissible in criminal procedure and indicates adverse effects that may occur as a result of such inquiries. It also provides the analysis of each category of impermissible questions – i.e. the improper, leading and irrelevant questions; it especially reflects

the attempts to outline the definitions and meaning of these terms made by the doctrine and jurisprudence. The article presents remarks on The Code of Criminal Procedure regulations concerning impermissible questions and pinpoints possible threats stemming from the lack of legal definitions of particular categories of these.

Keywords: evidential proceedings, erotetic logic, impermissible questions, leading questions, improper questions, irrelevant questions

mgr Eliza Chojecka

Szkoła Doktorska Nauk Społecznych, Uniwersytet Warszawski,
Wydział Prawa i Administracji,
ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa,
e-mail: e.a.chojecka@gmail.com